

- П. Лоренц К. Кантовская доктрина априори в свете современной биологии / К. Лоренц // Человек. - 1997. - № 5. - С. 19-37.
12. Меркулов И. П. Биологическая эволюция и рост научного знания: аналогия или метафора? / И. П. Меркулов // Эволюционная эпистемология: проблемы, перспективы. - М.: РОССПЭН, 1996. - С. 173-194.
13. Карпинская Р. С. Философия природы: коэволюционная стратегия / Р. С. Карпинская, И. К. Лисеев, А. П. Огурцов. - М.: Интерпракс, 1995. - 352 с.
14. Цзя И. Птица смерти / И. Цзя; [пер. с древнекит., сост., ст. И. С. Лисевича] // Бамбуковые страницы: Антология древнекитайской литературы. - М.: Наука: АО Астра семь, 1994. - С. 227-229.
15. Малявин В.В. Чжуан-Цзи / В.В. Малявин. - М.: Наука, 1985. - 312 с. Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/chuan01/txt06.htm>
16. Торчинов Е.А. Понятие «бессмертный» в даосской традиции / Е. Торчинов // Проблемы Дальнего Востока. - 1993. - № 5. - С. 160 – 170.
17. Торчинов Е. А. Пути философии Востока и Запада: познание запредельного / Е. Торчинов — СПб.: «Азбука-классика», «Петербургское Востоковедение», 2005. — 480 с.
18. Гэ Хун. Баопу-цзы / Гэ Хун; [пер. с китайского Е. Торчинов]. — СПб.: Центр «Петербургское востоковедение», 1999. — 384 с.

УДК 162.6:808.5 Л.Валла

В. Ю. Крикун

РИТОРИЧНА ЛОГІКА Л.ВАЛЛИ

Предметом аналізу виступає проект риторичної логіки Л. Валли, сутність якого розкривається на фоні аналізу його гуманістичного світогляду, розроблених ним методів історичної та філологічної критик, а також критики існуючих, і, як наслідок, розробка оновлених концепції діалектики, риторики та логіки.

Ключові слова: гуманізм, схоластика, історія, риторика, діалектика, логіка.

Предметом анализа выступает проект риторической логики Л. Валли, сущность которого раскрывается на фоне анализа его гуманистического мировоззрения, разработанных им методов исторической и филологической критики, а также критики существующих, и, как следствие, разработка обновленных концепции диалектики, риторики и логики.

Ключевые слова: гуманизм, схоластика, история, риторика, диалектика, логика.

As the article of analysis the project of rhetorical logic by L. Valla comes forward essence of that opens up on a background the analysis of him humanistic world view, methods of historical and philological criticisms worked out by him, and also criticisms of existing, and, as a result, development of renewed to conception of dialectics, rhetoric and logic.

Keywords: humanism, scholasticism, history, rhetoric, dialectics, logic.

1. Філософська концепція Л.Валли є яскравим прикладом формування і розвитку гуманістичної філософії в XV ст. Заслугує на увагу широкий спектр філософських інтересів Валли. Так, аналізуючи його погляди в галузі історії, дослідники визнають його засновником методу історичного критицизму. В царині філософії Валла відзначився роботами передусім гуманістичного спрямування («Про істинне і хибне благо»), також ним підтримуються ідеї епікурейської філософії («Про насолоду»). Надважливою для Валли була релігійна проблематика, а саме інтелектуальна боротьба зі схоластикою, ідеї якої були викладені в декількох роботах, серед яких однією з найважливіших виступає «Розмірковування про недостовірність Костянтинового дару», в якому нівелюється одне з фундаментальних прав для римської курії, а саме право на світську владу в Італії і всій Західній Європі.

Поряд з цим роботи Валли викликають зацікавлення з боку філологів, теоретиків і практиків риторики, дослідників етично/естетичної проблематики. Основна увага в даному дослідженні буде сконцентрована на аналізи логічної концепції Л. Валли, в межах якої він полемізує не лише з представниками схоластичної логіки, але й з самим Аристотелем. Дослідження логічної концепції Л. Валли не привертало особливої уваги науковців, тому ми спробуємо в межах даного

дослідження виправити ситуацію.

2. Дослідженням філософської спадщини Л. Валли займалися такі науковці як С.С. Аверинцев, Л.М. Баткин, Л.М. Брагіна, Ч. Вазолі, Э. Гарен, М.Л. Гаспаров, А.А. Гусейнов, О.Ф. Лосев, С. Кампореале, Н.В. Ревякіна, Є.В. Фіногентова, А.І. Хоментовська та інші.

3. Структура дослідження відповідає поставленим цілям:

1) обґрунтувати, що саме гуманістичний світогляд і, як наслідок, боротьба зі схоластикою стали домінантами творчості Л.Валли;

2) з'ясувати основи загальнонаукової концепції Л. Валли;

3) визначити сутність діалектики, риторики та логіки в філософській концепції Л. Валли.

4. В сучасній філософській літературі тривають дебати стосовно розуміння змісту таких понять як «гуманізм» та «відродження», підставою для дебатов виступає їх розмитість. В даному дослідженні будемо дотримуватися точки зору, згідно з якою «відродженням» слід розуміти часовий проміжок в історії, а під «гуманізмом» - специфічні філософські погляди, притаманні для зазначеного історичного періоду.

В історичному розвитку епохи відродження дослідники виділяють три основні етапи. Так перший етап - XIV ст. – називають італійське Треченто - епоха нової, життєстверджуючої літератури Франческо Петрарки, Джованні Боккаччо, Франка Саккетті, центральною фігурою якої стає людина в усіх її проявах, її складним внутрішнім життям. В області політичного життя це епоха попланської демократії, республіканських міст-держав (Болонія, Флоренція та ін.). Другий етап - XV ст. - Кватроченто - час розквіту мистецтва Відродження. У політичній еволюції Італії вже з кінця XIV ст. відкрився новий період, який характеризується пригніченням революційних виступів народних мас, встановленням олігархії і, нарешті тиранії. Третій етап - XVI ст. - Чинквеченто - приносить небачений розквіт мистецтва, це вищий і пізніший етап епохи Відродження. В цей час Італія переживає потрясіння в економічному і особливо в політичному житті.

Гуманізм виникає в епоху Ренесансу і виступає як поширення гуманітарних знань певного роду. Гуманізм розглядають як світську науку, світський світогляд, освіченість на протигагу вченому богослов'ю.

Лоренцо Валла, творчість якого відносять до другого з вищеназваних етапів, не був першим, хто виступив проти схоластики. Неминучість зіткнення гуманістів з традиційною схоластичною системою переконань раніше усвідомили Ф. Петрарка та Л. Бруні. Для Петрарки неприйнятні в схоластиці авторитарність, відсутність творчого духу, догматизм. Він вважає незадовільним метод схоластичного дослідження, в межах якого за тонкощами дефініцій і словесним марнотратством втрачається знання речей, і в результаті схоластична наука виявляється даремною, відірваною від реального життя. Одна з найбільш принципів розбіжностей Петрарки (і гуманізму в цілому) з схоластикою торкається спрямованості схоластичної філософії, яка йому представляється неправильною, оскільки основною ціллю гуманізму було вивчення людини, пізнання самого себе, а не вивчення світу слів та речей. Найбільш суттєвими характеристиками гуманізму були поширення полемічного світогляду, науковий підхід до пізнання людини, повернення до античних ідеалів.

Аналізуючи сучасний стан в галузі наук, Валла відзначає необхідність перегляду існуючої ієрархії наук. Так в передмові до своєї роботи «Історія діянь Фердинанда, короля Арагона» Лоренцо Валла критикує існуючу ієрархію - 1) філософія; 2) поетика; 3) історія. При побудові основа подібної ієрархії обумовлюється сутністю зазначених видів діяльності. Так історик лише описує певні події (наприклад, Фуکیدід описує діяльність Перікла), а поети формують моральні норми, ідеали поведінки, навчають належному способу життя.

Валла не випадково порівнює ці дисципліни, адже усі вони мають спільну мету – навчання, виховання, але засоби що застосовуються для досягнення цілей суттєво відрізняються. А основною метою гуманізму було поширення освіченості, тобто наявна безпосередня орієнтація на виховний та дидактичний процеси. В результаті власних філолого - риторичних досліджень про форму, предмет і засоби зображення у філософських, поетичних і історичних оповіданнях Валла приходиться до висновку, що мудрість не є невід'ємна якість філософії. Мудрість слід розглядати як стан людського розуму, який можна досягти різними способами. Мудрість, в розумінні гуманіста, - синонім моральності, що набувається досвідним шляхом. Тому і поезія, і історія також можуть навчити мудрості.

Філософські настанови є логічними конструкціями з повчальною інтонацією, і саме «повчальність», нав'язування є основним недоліком, оскільки викликає спротив з боку гордої людської натури. Про подібний недолік людської особистості писав ще Сократ, який в межах розробленої ним майевтики прагнув подолати людську упередженість. На відміну від філософії, головним засобом поезії виступає привабливе, дещо ідеалізоване зображення людей, їх вчинків

здатне переконувати і делікатно повчати без прямого нав'язування, що призводить до більш ефективного засвоєння матеріалу і позитивного ставлення до процесу, оскільки людина сама робить вибір, що їй подобається, а що ні. І завдання поета зводиться до того, щоб літературними засобами викликати бажання у людини захопитися саме належними прикладами, особистостями і їх вчинками, подіями. І саме тут свою важливу роль повинні відіграти риторика і логіка, які своїми засобами повинні забезпечити досягнення необхідного для поета результату.

В свою чергу історія, що оповідає про те, що дійсно сталося має перевагу в порівнянні з поезією. Більше того, доводить Валла, значення історії полягає в її здатності відроджувати справжню доблесть і мудрість, підніматися до обговорення загальних і в той же час практичних проблем: про властивості людського характеру, про природу героїзму і зради. Обґрутовуючи перевагу історії над філософією, Валла зазначає, що саме з історії витікає глибинне знання природи речей, яке лише систематизується іншими. Поряд з цим, історики більше заслуговують шанування, оскільки їх завдання є надзвичайно складним – необхідно залишатися об'єктивним в представленні історичних подій, які описуються зі слів їх безпосередніх учасників, людей, які суб'єктивно сприймають історичні факти. Обґрутовуючи перевагу історії Валла зазначає: «В любом случае, когда пишешь о своей или непосредственно ей предшествовавшей эпохе – о современниках или их родителях и родственниках – ты не имеешь права руководствоваться чувством неприязни, зависти и страха, с другой стороны, не можешь себе позволить выражать благосклонность, давать волю честолюбию, прислушиваться к чьим либо пожеланиям, искать чьего либо расположения, подчиняться чьему-либо приказанию. Вследствие этого несомненно, что историков мы должны поставить выше поэтов и философов» [4, с.260].

Але, постає запитання, чи доцільно вести мову про дискредитацію філософії в цілому з боку Л. Валли. Відповідаючи на подібне запитання, Є.В. Фіногентова в передмові до власного перекладу роботи Валли «Історія діянь Фердинанда, короля Арагона» зазначає: «Он стремится осудить не философию как рациональный способ осмысления действительности, но схоластическую философию позднего средневековья, в которой видит сознательный отрыв от реальности» [4, с.255].

Отже, Валла з одного боку звеличує історію як тип світогляду, але з іншого визначає дуже високу планку для тих, хто вважає себе істориками. Зростання подібних вимог обумовлюється тим, що багато з тих, хто називає себе істориками працюють не для науки і освіти, а для задоволення бажань власних покровителів і представляють їх в необхідному світлі, чим значно спотворюють історичну правду. Для відновлення історичної справедливості (передусім заради боротьби з історично зорієнтованими положеннями схоластичної філософії) Валла пропонує метод історичного аналізу, який дослідники визнають як основу методу історичної критики, в межах якого використовують різноманітні і нові на той час прийоми аналізу. Яскравий приклад подібного аналізу Валла пропонує читачам в своїй роботі «Розмірковування про недостовірність Костянтинського дару». На першому етапі обґрунтовується нелогічність в думках і вчинках учасників подій, а саме сумнівна щедрість Костянтина, по аналогії з іншими тогочасними правителями, які усіма засобами трималися за владу; сумнівне прийняття Сільвестром як священнослужителем дару за лікування і наступне хрещення. На другому етапі Валла посиляється на роботи тогочасних істориків, археологів, нумізматів, зміст епіграфічних свідочств вводить відсутність відомостей про набуття Сільвестром прав володіння.

Наступним етапом критики виступає філологічний аналіз, в межах якого Валла демонструє себе як витонченого знавця не лише латинської і грецької мов, але й особливостей їх еволюції як природних мов. Валла прямо вказує на мовні неузгодженості наявні в тексті, на прикладах демонструючи неохайність і безграмотність справжнього автора документу, який безсумнівно був написаний набагато пізніше тих історичних подій, які розглядаються в документі.

Переконливість наведених прийомів історичної критики Лоренцо Валли зростає завдяки суворій витриманості логічного скелета, гостроті формулювань і іронії автора, яка стала невід'ємною його зброєю в боротьбі зі схоластикою: «Ирония, глумление, издевательства – отличительные свойства стиля Валлы – тоже определяют как неотъемлемая составная часть его критику. Своих могущественных противников он разит не только объективными данными – он делает их смешными;...» [7, с.64].

Вступаючи в ідеологічну суперечку з схоластами Л.Валла був змушений розпочати заочний диспут з самим Аристотелем. Один з перших пунктів критики Валли полягає в аксіоматизації і ідеалізації схоластами як власних поглядів, так і поглядів Аристотеля. В своїй роботі «Перегляд усієї діалектики разом з підґрунтями своєї філософії» Валла з перших сторінок критикує позиціоноване схоластами унеможливлення «...расходится во мнении с самим Аристотелем...» [3, с.292].

Згідно з характеристикою самого Валли перша книга його «Діалектики» містить опис базових

положень діалектики разом з численними принципами натуральної і моральної філософії, друга присвячена тлумаченню слів, третя - поняттю аргументації. Мета роботи - відновити діалектику у своїй істинній природі мистецтва і науки, зробити її помічницею ораторському мистецтву. А для цього потрібно було переглянути, «перекопати» основні змістовні компоненти, які формують схоластичну логіку, оскільки софізми розуму виникають, на думку Валли, від незнання істинного значення слів. Описуючи подібну позицію Валлу А.І. Хоментовська відзначає: «Обновление философии должно начаться с минирования фундамента цеховой науки, т.е. восстания против Аристотеля, искаженного средневековой схоластикой» [7, с.128].

Лоренцо Валла, дотримуючись своїх філософських і філологічних принципів, піднімає питання про зміст поняття «діалектика», його історію та еволюцію перед тим, як розпочати розмірковування стосовно його значення. Він заперечує і вважає взагалі безглуздим визначення діалектики як «мовлення двох» від «діа» - два і «логос» - мовлення. Фіксує наявність різноманітних визначень понять «діалектика» і «логіка» в історії філософської думки, Валла визнає найбільш вдалими такі: діалектика є здатність будувати умовивід через можливе, а логіка – здатність будувати умовивід через необхідне. Наведена традиція, підкреслює Лоренцо Валла, походить від Аристотеля і підтримується Боєцієм.

Схоластичну діалектику Валла піддає нищівній критиці за складність, формалізм і неефективність як універсального наукового методу. Діалектику слід розуміти як своєрідний метод, який становить собою частину риторики, оскільки і діалектика, і риторика використовують силіогізми (міркування), однак у риторичі силіогізм прикрашений: «Диалектик использует «голый» (выражусь так) силлогизм, оратор же – «облаченный, вооруженный и разукрашенный золотом, пурпуром и драгоценными камнями» [3, с.351]. Діалектик прагне навчити, як і оратор, але останній крім цього, прагне також принести задоволення, переконати в необхідності праведного способу життя, звеличуючи завдяки мовним засобам належні вчинки і дискредитуючи неприйнятні. Співвідношення риторичі і діалектики Валла розкриває через порівняння з різними типами одягу, які ми змушені одягати в різних життєвих обставинах – так, якщо діалектик подібний до домашнього одягу, то оратор до святкового, урочистого. Поряд з цим Валла підкреслює надзвичайну складність риторичної професії і визначає такий перелік вимог до ораторів: бути досвідченою і всебічно освіченою людиною, бути якісно підготовленим істориком, і найважливіше – вести порядний образ життя і бути благородною людиною. Все це є необхідним для опанування риторичію, складною наукою про спілкування з людськими душами. Самих ораторів Валла визначає так: «...оратор есть как бы правитель и вождь народа» [3, с. 352].

Особливе місце в структурі риторичі Валла віддає елоквенції, розділу, який опікується засобами прикрашення мовлення, при цьому часто посиляється на риторичні ідеали в роботах Квінтіліана та Цицерона. Необхідно відзначити, що з усіх античних авторів найбільшої популярності серед італійських гуманістів набув Квінтіліан та його трактат «Про виховання оратора» (що в нього означало — «добре освіченої людини, яка вміє красно говорити»), ідеї якого відповідали не тільки гуманістичному світогляду, але й суспільним вимогам епохи Відродження, оскільки потрібні були якісно освічені та виховані державні діячі, вчені, педагоги, найвища церковна знать.

Силіогізм Валла розглядає як основну зброю діалектики і визначає як мовленнєвий вираз необхідного доведення або необхідного аргументу, який складається з 3 частин: передумова, підтвердження, висновок. Розглядаючи розташування структурних елементів силіогізму, Валла критикує визнання єдино вірним класичне розташування – більший засновок – менший засновок – висновок. Обґрунтовуючи свою точку зору, Валла наводить приклади висловлювань з різними варіантами розташування елементів, тим самим демонструючи їх поширеність і, як наслідок, право на визнання. Ще глибше аналізуючи силіогізм, Валла на прикладах обґрунтовує те, що якби силіогізм розпочинався з меншого засновку, то зникли б підстави для появи значної кількості софізмів. Яскраво розкривається щойно розглянута точка зору Лоренцо Валли при застосуванні до відомого давньогрецького софізму «Рогатий», а саме, якщо силіогізм розпочати з запитання (меншого засновку) – «роги ти не втрачав?», то на цьому подальше розгортання потрапляє в глухий кут, оскільки однозначна і зрозуміла відповідь знімає підстави для подальшого формування софізму. По аналогії з руйнуванням наведеного софізму Валла пропонує нівелювати і схоластичну аргументацію, яка базується як раз на штампах, авторитетах.

Схоластичну діалектику Валла визнає занадто складною і неефективною, але визнаючи її принципову необхідність в якості загальнонаукового пізнавального методу, прагне вдосконаливши зміст діалектичної теорії, запропонувати людству простий і надійний метод. Характеризуючи процес спрощення діалектики Валлою Н.В. Ревякіна в своїй роботі зазначає: «Говоря о трансценденциях и категориях, он сводит число трансценденций к одной – вещи, а

категорій – от 10 к трем (субстанции, качества и действия), а когда разбирает силлогизм, то из 19 модусов силлогизма оставляет только 8, считая остальные ненужными. По мнению гуманиста, логика должна по своей природе выражать естественность человеческой мысли» [3, с. 352].

Ще одним важливим філософським підґрунтям, що обумовлювало популяризацію Л.Валлоу полемічного світогляду і логіко-риторичної культури, виступає його вчення про п'ять найважливіших умов, необхідних для наукової діяльності. Цікавим є той факт, що сам Валла жаліється на те, що він був позбавлений їх усіх. «Первые два условия состоят в «общении с образованными людьми» («litteratorum consuetudo» - в весьма вольном современном переводе это можно было бы назвать «научной средой»), а также в «изобилии книг». Далее следуют «удобное место» и «свободное время» (temporis otium). И наконец, «душевный покой» - «animi vacuitas», особая «пустота, незаполненность, высвобожденность души», делающая ее готовой к наполнению ученостью и мудростью» [2, с. 72].

Першою ж умовою є спілкування з освіченими людьми, яке, на переконання Валли, не повинно зводитися до звичайної суперечки, оскільки опоненти подібної дискусії розглядаються ним не як вороги, а як гравці однієї команди, яка грає заради спільної мети – формування та поширення гуманістичного світогляду. Саме розвиток як людської особистості, так і комунікативної культури, Валла розглядає в якості запоруки формування нового світогляду, позбавленого від схоластичного догматизму, авторитаризму, формалізму. Ідеї нового гуманістичного світогляду розроблені Лоренцо Валлоу значно вплинули на подальший розвиток як філософської думки, так і суспільства Західної Європи.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна визначити такі основні здобутки:

- Гуманістичний світогляд Валли визначив зміст його філософських поглядів і напрям його діяльності. Критика схоластичного світогляду за для максимального ефекту була здійснена Л. Валлоу по всім доступним йому «фронтам» - філологічному, історичному, філософському, риторичному. Гострим знаряддям критики для Валли в усіх цих областях являлася латинська мова. Аналізуючи схоластичні тексти, Валла знаходив і викривав наявні в них помилки. Необхідно звернути увагу на той факт, що критично аналізуючи в тому числі і християнські тексти, Валла в жодному разі не ставив під сумнів Християнську релігію в цілому, а вів боротьбу за очищення богослов'я від схоластики.

- Аналізуючи традиційне співвідношення між поетикою, філософією і історією Валла піддає його критиці і пропонує власний варіант, в межах якого на перший план повинна вийти саме історія, через надзвичайну складність, яка викликана необхідністю для історика прагнути об'єктивно оцінювати суб'єктивно сприйняті і висловлені події. В свою чергу поетика заслуговує більше поваги, оскільки, на відміну від філософії, здатна здійснювати виховний і навчальний вплив ненав'язливо, в прихованій формі, як наслідок, необхідна інформація набагато краще сприймається читачами як заклик до уподібнення. Пряме філософське повчання сумне і викликає подразнення через те, що більшість людей переконані в бездоганності власних поглядів, а тому є менш ефективним.

- Розглядаючи співвідношення між логікою, риторикою та діалектикою Валла розробляє проект риторичної логіки, оскільки він хотів залучити для поновлення богослов'я «риторичну науку» на противагу «діалектиці». Валла ототожнює об'єкт філософського дослідження з об'єктом риторики. Предмет риторики - це все те, що в історичній діяльності може бути виражене людською мовою. Очищена від зайвого і переорієнтована логіка повинна допомогти риториці досягнути максимальних результатів.

Бібліографічні посилання:

1. **Баткин Л.М.** Европейский человек наедине с собой: Очерки о культ.-ист. основаниях и пределах личного самосознания - М., 2000. - 1005 с.
2. **Баткин Л.М.** Итальянское Возрождение. Проблемы и люди. - М., 1995. - 448 с.
3. **Лоренцо Валла.** Об истинном и ложном благе. О свободе воли. - М., 1989. - 474 с.
4. **Лоренцо Валла.** История деяний Фердинанда, короля Арагона // Средние века. Вып. 59. - М., 1997. - 380 с.
5. **Гарен Э.** Проблемы итальянского Возрождения. - М., 1986. - 393 с.
6. **Лосев А.Ф.** Эстетика Возрождения. - М. 1978. - 623 с.
7. **Хоментовская А.И.** Лоренцо Валла – великий итальянский гуманист. – М., 1964. - 147 с.